

VALENTINA SKUJINA

VALSTS VALODA BALTIIJAS REPUBLIKĀ

80, gados triju Baltijas republiku Augstākās Padomes sesijās (tāpat kā citās PSRS republikās) tautas deputāti, izpildot savu vēlētāju gribu, republikas nosaukuma devējas pamatnācijas valodu apstiprināja par valsts valodu republikā. Tas tika izdarīts, nevis lai atriebtos krievu tautai un valodai par pārestībām pagātnē, bet lai aizsargātu savu republiku pamattautu valodas no piespiedu rusifikācijas, kas mērķtiecīgi tika veikta pēckara desmitgadēs. Tas tika izdarīts, lai nekrievu iedzīvotājiem dotu ne tikai reālas tiesības lietot un vispusīgi attīstīt savu dzimto valodu, bet arī reālas un līdztiesīgas šo valodu funkcionēšanas iespējas praksē. Protams, šis process paredz samazināt pārmērīgi samilzušās krievu valodas funkcijas šajās teritorijās. Taču tas ir taisnīgs akts, kas nebūt neapdraud krievu valodas pastāvēšanu, bet cenšas praksē realizēt konstitucionāli paredzēto valodu līdztiesīgumu. 1989. gada nogalē Maskavā rīkotajā Vissavienības konferencē par PSRS valodu politikas problēmām PSRS ZA Valodniecības institūta direktors V. Solncevs bija spiests atzīt, ka iepriekšējā laikposmā PSRS valodu politika bijusi nepārdomāta, ka tika veikta forsēta internacionālizācija, t. i., rusifikācija. Tāpēc arī pašreizējā tautu vēlme gāzt pretautisko kārtību valodu politikas jomā uzskatāma par loģiskām iepriekšējā perioda sekām.

Pašreizējam periodam raksturīgs liels teorētisks sajukums daudzās zinātnes nozarēs, dažkārt pat — tīši demagoģiska spekulācija ar puspatiesībām. Valodniecībā sakāvi cietusi J. Dešerijeva rusifikatīvā mācība, kas sekmējusi nekrievu pārtautošanu PSRS, bet šīs mācības piekritēji vēl joprojām sīksti turas savās pozīcijās, dažkārt mēģinot pat aktīvi rīkoties līdzšinējā gultnē (piemēram, L. Brežņeva laikā izstrādātās PSRS Konstitūcijas aizstāvji, kustība „Sojuz“).

Daudz nacionālas valsts valodu politikas lingvistiskie pamati Padomju Savienībā netika teorētiski izstrādāti, pilnīgi trūka patiesi demokrātiskas pieejas šim jautājumam. Netika izstrādāta arī valsts valodas teorija, ko apgrūtina pētāmā objekta — valsts valodas — neviendabīgums dažādās pasaules valstīs, kā arī šī jēdziens atkarība no konkrētiem sabiedriskajiem procesiem dažādos vēstures periodos vienā un tai pašā valstī. Tātad valsts valodas teorija izstrādājama konkrētai valstij konkrētā vēstures periodā, izmantojot citu valstu un citu vēstures periodu pieredzi, bet akli nekopējot to.

Kā uzsvērts Lielajā padomju enciklopēdijā, par valsts valodu parasti tiek izvēlēta tās nācijas valoda, kura valsti izveidojusi vai kura valstī ir valdošā. Pasaules pieredze rāda, ka dažādās valstīs ir lielas atšķirības arī valsts valodas funkciju

izpratnē: no visminimālākajām funkcijām, piemēram, Singapūrā, kur valsts valodā tiek dziedāta himna un teiktas oficiālās runas, līdz plašai valsts valodās lietošanai gan oficiālajās, gan visās citās dzīves sfērās. Ja valsts valoda kā valdošās nācijas valoda tiek uzspiesta citām nācijām to teritorijās, tas liecina par kolonizācijas, okupācijas politiku, kas raksturīga buržuāziskām, imperiālistiskām lielvalstīm. Šāda politika nav pieņemama sociālistiskā iekārtā.

Padomju Savienībā, sākot ar V. I. Ļepina rakstiem, attieksme pret valsts valodu (ar to Ļeņins saprata krievu valodu kā valsts valodu Krievijā) bija negatīva. Teorētiski. Praksē krievu valoda tika obligāti mācīta visām PSRS tautām un ieviesta visā Padomju Savienībā ar „starpnacionālās saziņas valodas“ masku kā obligāta valsts valoda (tāpat kā cariskās Krievijas laikā Krievijā). Latvijā šis process intensīvi sākās līdz ar pirmajām padomju varas dienām 1940. gadā. Par to liecina, piemēram, publikācijas laikrakstā „Jaunākās ziņas“, kur toreiz ik dienas tika sludināta krievu valodas apgūšana. Savukārt latviešu valodas apgūšana tika atstāta novārtā un jau 1944.—1945. gada partijas arhīva materiālos rodamas skaidras liecības par iedzīvotāju nacionālo īpatnību ignorēšanas faktiem padomju iestādēs¹.

Pretstatā tam valsts valodas statusa piesķiršanai Baltijas tautu valodām savās etniskajās teritorijās ir cits iemesls, mērķis un raksturs.

Iemesls — pārmērīgā rusifikācija (kā ir konstatēts, piemēram, Latvijā — latviešu valoda atrodas 4. valodas atmiršanas stadijā no 7 izdalītajām valodu pakāpeniskas atmiršanas stadijām).

Mērķis — valodu atdzimšana, to pasargāšana no izzudušo valodu likteņa, to pilnaisīgas, vispusīgas funkcionēšanas nodrošināšana visās dzīves sfērās.

Raksturs — demokrātiska dzimtās valodas kā valsts valodas lietošana tautas etniskajā dzimtenē (pretstatā no ārpuses uzspiestai obligātai citas tautas valodai kā valsts valodai citā teritorijā). Latvijas robežās vienīgā tauta, kuras dzimtās valodas tiesības var tikt aizskartas tās etniskajā teritorijā latviešu valodas kā valsts valodas apstākļos, ir lībieši, bet tāpēc arī ir izstrādāts Valodu likums un tiek izstrādāti arī citi likumdošanas akti, kas nodrošinātu lībiešiem dzimtās valodas tiesības un attīstību. Pārējām tautām, kuru pārstāvji patstāvīgi dzīvo Latvijas teritorijā, bet kuru valodu vispusīgas funkcionēšanas un attīstības teritorija ir ārus Latvijas robežām, nav ne juridisku, ne konstitucionālu, ne ētisku vai morālu tiesību pretendēt uz kādām prioritātēm Latvijas teritorijā. Jebkuras pretenzijas uz šādu prioritāti un prioritātes uzspiešana būtu vardarbība pret pamattautu dzimtenē.

80. gados pamatnāciju valodas tika pasludinātas par valsts valodām PSRS republikās ar visai atšķirīgām šo valodu funkcijām un kopīgais termins *valsts valoda* nebūt nenozīmē vienādu jēdzienisko saturu. Atšķirīgi dažādās republikās ir konkrētie nacionālā valstiskuma veidošanās vēsturiskie priekšnoteikumi un apstākļi. Katrā no tām ir citādi veidojušās attieksmes starp valsts dibinātāju pamatnāciju un citu tautu pārstāvjiem, kuru etniskā dzimtene ir ārus šīs valsts robežām. Svarīga loma ir arī atšķirīgajām valodisko attiecību tiesiskās regulēšanas vēsturiskajām

¹ LKP CK Partijas arhīvs, 101. f., 3. apr., 13.1., 64. lpp.; LK(b)P CK Partijas arhīvs, 101. f., 7. apr., 14.1., 157.—162. lpp.

tradīcijām katrā teritorijā. Visas šīs problēmas risināmas, respektējot katras tautas nacionālo savdabīgumu. Tādējādi katrai republikai kā suverēnai valstij ir jārisina savi nacionālie, tai skaitā arī valodiskie, jautājumi patstāvigi, nemot vērā konkrētās vēsturiski nosacītās nacionālās un sociālās īpatnības un tradīcijas. Tāpat kā dažādās pasaules valstīs, arī dažādās PSRS republikās pasludināto valsts valodu funkcijas (nepieciešamība pēc šīm funkcijām) nav vienādas. Varbūt pat **katrā** republikā valsts valodas jēdziena izpratne var būt savdabīga, tāpēc nivēloja pieejā noraidāma.

Baltijas republikas vieno kopējas nacionālā valstiskuma tradīcijas, līdzīgi vēsturiskie apstākļi arī šo republiku pamatnāciju valodas funkcijās pagātnē un tagadnē. Baltijas republiku pamatvalodām ir ilga attīstības vēsture. Piemēram, latviešu valoda pastāv gadsimtiem ilgi, tās pirmās rakstu tradīcijas mēdz attiecināt uz 13.gs. un vēl agrāku laiku, pirmā līdz mūsdienām saglabājusies grāmata publicēta 16.gs. Kopš pagājušā gadsimta vidus latviešu valoda attīstījās ne tikai kā latviešu ikdienas lietojuma valoda mutiskā un rakstiskā veidā, bet arī kā oriģinālās daiļliteratūras un zinātnes valoda. Latviešu valoda tika plaši lietota dažādās sabiedriskās darbības jomās. Latviešu valodas vispusīgā funkcionēšana un augstais attīstības līmenis ļāva to pasludināt un lietot par valsts valodu neatkarīgas Latvijas valsts apstākļos jau š.gs. 20. gados, tādējādi sekmējot latviešu valodas polifunkcionālu attīstību. Līdzīga valsts valodu lietošanas prakse ir arī mūsu kaimiņu republikās.

Tāpēc turpmāk galvenokārt uz latviešu valodas prakses un Latvijas valodnieku pieredzes bāzes ir mēģināts raksturot valsts valodas jēdzienu Baltijas republiku izpratnē mūsdienu apstākļos.

Pirmkārt, valsts valodas jēdzienā ietilpst valodas un tautas **valstiska aizsardzība**. Tas nozīmē, ka valsts garantē valodas saglabāšanu un lietošanu, rūpējas par tās vispusīgu izpēti un attīstību, regulējot šos procesus ar attiecīgiem likumiem, nolikumiem, noteikumiem, instrukcijām u.tml.

Visām Latvijā pārstāvēto tautu valodām šāda vispusīga funkcionēšana un attīstība netiek garantēta, taču tas nenozīmē šo tautu pārstāvju konstitucionālo tiesību pārkāpumu. Visiem iedzīvotājiem tiek nodrošinātas tiesības lietot savu dzimto valodu, un likuma priekšā visi cilvēki ir vienlīdzīgi neatkarīgi no to nacionālās piederības un valodas. Nevienas valodas un tautas eksistence netiek apdraudēta: to vispusīga lietošana un attīstība tiek nodrošināta (ir jānodrošina) attiecīgās nacionālajās teritorijās, kur šim nolūkam ir vispiemērotākā vide.

Otrkārt, Baltijas republiku valsts valodas jēdzienā ietilpst valodas **vispusīga funkcionēšana**, t. i., tās lietošana visās valsts varas un pārvaldes, kultūras, zinātnes, ražošanas un visās citās sabiedriskās dzīves sfērās, ieskaitot iestāžu, uzņēmumu un organizāciju lietvedību, kā arī tiesvedību, mācību procesu u.c. Republikas ietvaros attiecīgā nacionālā valoda izmantojama arī kā galvenais starpnacionālās saziņas līdzeklis.

Lai valoda pastāvētu, tā ir jālieto. Tā ir aksioma.

Treškārt, valsts valodas jēdzienā ietilpst pilnībā garantētas **pilsolu tiesības lietot valsts valodu** visā republikas teritorijā. Tas nozīmē, ka valsts valodā jebkurš pils-

nis var griezties un saņemt atbildi jebkurā republikas iestādē, uzņēmumā, organizācijā neatkarīgi no to pakļautības un valsts, kooperatīvā vai individuālā (privātā) rakstura. Dažkārt tiek izteikta doma, ka Valodu likumu it kā varētu neattiecināt uz kooperatīvajiem un privātajiem uzņēmumiem, jo valsts valodas apgūšanas nepieciešamību šajos uzņēmumos noteiks to tirdznieciskās intereses. Tomēr šī sektora iespējamā visatļautība var nonākt pretrunā ar pamattautas interesēm un vajadzībām, tāpēc valsts valodas lietošanas noteikumiem jābūt visaptverošiem.

Ceturtkārt, kā izriet no tikko minēto pilsoņu tiesību garantiju nodrošināšanas, valsts valodas jēdzienā ietilpst valsts valodas prasmes atzīšana par nepieciešamu **arokvalifikācijas rāditāju** amatos un profesijās, kas ir saistītas ar pilsoņu apkalpošanu vai lietvedības sfēru. Obligāta valsts valodas prasmes prasība attiecas, piemēram, arī uz jebkura līmeņa tautas deputātiem, jo citādi deputāta darbā nav iespējams garantēt pamattautas interešu un vajadzību ievērošanu.

Ir kategoriski noraidāms mēģinājums šādu obligātu republikas valsts valodas prasmes prasību kvalificēt par spaidiem pret krievu tautu un citiem krievu valodā runājošajiem. Savulaik (š.gs. 20.—30. gados) Latvijā līdzīgā pozīcijā bija vācu tauta un valoda un līdzīga bija arī vāciešu reakcija pret latviešu valodu kā valsts valodu neatkarīgajā Latvijā. Sarežģītās situācijas pozitīvā atrisinājuma atslēga ir demokrātiskajā pieejā: citnacionālās lieltautas valodas uzspiešana mazajai tautai tās etniskajā dzimtenē ir kvalificējama par nacionāliem spaidiem, kas raksturīgi imperiālistiskajai koloniālisma un arī okupācijas politikai, turpretī prasību apgūt kādas teritorijas pamattautas valodu cittautiešiem, kas pārcēlušies uz patstāvīgu dzīvi šajā teritorijā (kaut arī nū jau vairākās paaudzēs), nevar kvalificēt ne par kolonizācijas, ne par okupācijas politiku. Tā vienkārši ir lietu kātība, un šāda prasība tēvutēvu zemē attiecīgajai tautai ir dzīvības un nāves jautājums.

Ir svarīgi izprast atšķirību starp prasību vispār obligāti apgūt valsts valodu piepiedu kārtā un prasību apgūt valsts valodu tiem, kas brīvprātīgi izvēlas amatu un profesiju, kur valsts valodas prasme ir obligāta, — tāpat kā šuvējai prasme šūt, mūrniekam — mūrēt, frizerim — apgriezt un ieveidot matus u.tml.

Piektdkārt, valsts valoda republikā nozīmē, ka tās apgūšana uzskatāma par **lietderīgu** (nevis obligātu!) arī **citnacionālajiem iedzīvotājiem**, kas pastāvīgi dzīvo republikā. Tas ir šo iedzīvotāju pašu interesēs: lai vieglāk un nesagrozītā veidā būtu iespējams uztvert valsts valodā sniegtu informāciju, lai nebūtu valodas barjeras aktīvai līdzdarbībai visos sabiedriskās dzīves procesos, lai varētu oriģinālā baudīt nacionālās kultūras sniegumus teātros, koncertos, grāmatās, radio un televīzijas raidījumos u.c. Un, tāpat kā ir lietderīgi apgūt krievu valodu starpnacionālās saziņas vajadzībām PSRS mērogā, tāpat republikas valsts valodas apgūšana ir lietderīga starpnacionālās saziņas vajadzībām republikas ietvaros. Atgādināšu PSRS Valodu likuma 7. pantā ierakstīto tekstu, ka krievu valodas „kā obligāta mācību priekšmeta“ mācīšana skolās „tieki garantēta apjomā, kāds ir pietiekams starpnacionālās saziņas vajadzībām PSRS teritorijā“. Analogisks formulējums izmantojams arī republiku Valodu likumos attiecībā uz republikas valsts valodas mācīšanu starpnacionālās saziņas vajadzībām republikas teritorijā.

Lai visi republikas iedzīvotāji apgūtu republikas valsts valodu, liela nozīme pašreizējā posmā ir psiholoģiskās barjeras pārvarēšanai.

Sestkārt, valsts valodas jēdzienā ietilpst arī **nacionālā teritoriālā pazīme**. Tas nozīmē, ka, respektējot demokrātiskas pieejas principus, par valsts valodu republikā ir pasludināta šīs teritorijas pamatnācijas valoda, t.i., tās tautas valoda, kurai šī teritorija ir etniskā dzimtene un kura ir devusi republikai (valstij) nosaukumu.

Ir kategoriski noraidāms Lielajā padomju enciklopēdijā dotais apgalvojums par valsts valodas sakaru tikai ar buržuāzisku iekārtu, jo sociālistiskā valstī neesot pieņemama viena obligāta valsts valoda visām tautām. Šādu teoriju, pirmkārt, jau liek apšaubīt pati PSRS valodu politikas prakse, kur visu laiku ir skaitījusies un vēl joprojām skaitās sociālistiska iekārta, bet kur krievu valoda reāli **ir** valsts valoda (turklāt kā tīš PSRS realizētās valodu politikas rezultāts). Otrkārt, lietu logikas un cilvēka tiesību ievērošanas prasības jau nosaka to, ka nacionālajai valodai attiecīgā nacionālajā teritorijā ir jābūt iespējām pastāvēt un attīstīties kā attiecīgās tautas sazināšanās līdzeklim. Kur gan citur pasaulei tai būtu tādas tiesības un iespējas? Un nevar uzskatīt par sociālistisku tādu kārtību, kad mazai tautai uzspiež valdošās lieltautas valodu, bet par buržuāzisku — prasību ļaut tautai vispusīgi lietot savu dzimto valodu visās sfērās savā etniskajā dzimtenē un likt cienīt šo valodu arī citu tautu pārstāvjiem, kuri uzsākuši vai turpina pastāvīgi dzīvot šajā teritorijā.

Attiecīgās nacionālās valodas un tautas dominējošā loma savā etniskajā tēvutēvā zemē ir ķīla un garantija valodas un tautas pastāvēšanai. Cita ceļa valodas un tautas pastāvēšanai nav. Turpretī, pasludinot par valsts valodu valdošās lieltautas valodu citnacionālajā teritorijā, tiek kultivēta vardarbības politika, kas vērsta uz mazās tautas apspiešanu un iznīcināšanu, jo tā nenovēršami rada mazās tautas un tās valodas pilnīgu asimilešanos. Politikā līdzīgu parādību apzīmē ar vārdu „genocīds“.

Visbeidzot, ir svarīgi definēt terminu *valsts valoda* un *oficiālā valoda* attieksmes konkrētajā Baltijas republiku valodas situācijā, jo dažādās pasaules valstis galveno valodu sauc gan par valsts valodu, gan par oficiālo valodu, bet ir arī valstis (Pakistāna, Šveice), kur abu terminu nozīme tiek šķirta².

Tuvāk analizējot Baltijas republiku Valodu likumus, secināsim, ka tajos ir paredzēta katrai republikai sava **viena valsts valoda**, tomēr, tā kā jebkurš pilsonis oficiālos darījumus var kārtot pēc brīvas izvēles valsts valodā vai krievu valodā (tātad līdztekus valsts valodai par oficiāli lietojamu ir atzīta arī krievu valoda), tad varam secināt, ka šajos likumos ir paredzētas **divas oficiālās valodas**. Tātad Baltijas republiku Valodu likumi paredz šķirt jēdzienus un terminus *valsts valoda* un *oficiālā valoda*, turklāt vēl jāpiebilst, ka krievu valodai šajos likumos faktiski jau paredzēts oficiālas valodas statuss, kaut arī likumu tekstā tas tā nav definēts. Tādējādi savukārt var uzskatīt, ka starp Baltijas republiku Valodu likumiem un PSRS Valodu likumu, kurš krievu valodu ir pasludinājis par oficiālo valodu PSRS teritorijā, nav īpašas pretrunas (kam pārejas periodā uz Baltijas republiku reālu neatkarību, manuprāt, ir sava loma).

² Druviete I. Valoda un etnoss. Riga: LŽB, 1990.20.—38. lpp.

Pirmais gads, kad latviešu valoda Latvijā tiek pakāpeniski ieviesta kā valsts valoda, ir izvirzījis jaunus uzdevumus gan visai sabiedrībai, gan arī tieši valodniekiem, īpaši terminoloģijas un valodas kultūras jomā. Izvēroties latviešu valodas funkcijām, valodas praksei kļūst īpaši nepieciešami dažādi valodas materiāla krājumi un rokasgrāmatas un jo īpaši terminu vārdnīcas, kas līdz šim lielā mērā bija tikai valodnieku un redaktoru interešu objekts. Aktualizējas arī vairākas valodas normalizācijas problēmas.

Terminoloģijā līdztekus nozaru terminu apkopošanai un terminu sistēmu izstrādei aktuāla ir vienotu principu izstrāde izstrādājumu marku apzīmējumu rakstībā un atveidē no citām valodām. Līdz šim daudzos izdevumos marku apzīmējumi tika rakstīti krievu burtiem. Latvijas ZA Terminoloģijas komisija noteikusi, ka latviešu valodā visi marku apzīmējumi, kā arī augu un dzīvnieku šķirņu nosaukumi un iestāžu nosaukumi latviešu valodā rakstāmi latviešu resp. latīnalfabētiskajā rakstībā, burtiskos apzīmējumus transliterējot, vārdiskos — transkribējot (piemēram, *līme BF-2*, nevis „*līme БФ-2*“). Speciālajā literatūrā, nomenklatūras rādītajos u.tml. vajadzības gadījumā blakus latviskajos tekstos lietotajam variantam dodams apzīmējums oriģinālvalodā. Latīnalfabētisko valodu apzīmējumi tiek sa- glabāti oriģinālrakstībā, turklāt augu šķirņu oriģinālnosaukumi rakstāmi vienpē- diņās (rožu šķirne ‘Gaujarde’).

Citu valodu ietekmē daudz neskaidrību un kļūdu valodas praksē ir vārdu un uzvārdu rakstībā latviešu valodā. Uz latviešu valodu tiek automātiski pārceļti citu valodu rakstības paradumi, piemēram, uzvārdu rakstība bez galotnes, vīriešu dzimtes uzvārdu formas sievietēm, nepareiza lietuviešu vārdu un uzvārdu galotnes formas atveide latviešu valodā (liet. *Antanas*→latv. *Antans*, nevis „*Antanas*“) u. c. Ľoti nepieciešami valodas praksei attiecīgo instrukciju atkārtoti (atjaunināti, papildināti) izdevumi.

Paplašinoties latviešu zinātnieku kontaktiem, ir jāatrisina vienotas rakstības jau-tājums. Ārzemju latviešu darbos pareizrakstībā iekonservēti tie likumi, kādi latviešu valodā bija spēkā š. gs. 20.—30. gados. Savukārt Latvijā daļa pareizrakstības no-teikumu ir mainīti, pieskaņojot tos latviešu valodas attīstības stāvoklim jaunākajā laikā. Vienotai rakstībai un vienotai latviešu valodai pasaule ir ne tikai lingvistiska nozīme vien. Tam ir liela nozīme arī tautas nacionālajā vienotībā vispār.

Jaunajā valodas situācijā sabiedrība arvien vairāk apzinās, ka valoda ir ne tikai sabiedrības attīstības līdzeklis, bet arī tās faktors, t.i., viens no sabiedrības attīstības dzinējspēkiem, kam ir liela loma gan atsevišķas individualitātes kā personības attīstībā, gan sabiedrības attīstībā kopumā.

VALSTYBINĒ KALBA PABALTJO RESPUBLIKOSE

Santrauka

Paskutiniņu dešimtmečiņu antidemokratinē TSRS kalbu politika, sparčai rusifikavusi TSRS kalbas ir tautas, sukēlē respubliku vietiniņu naciiju norā ginti savo kalbas nuo pražūties ir garantuoti valstybinę jū apsaugā, suteikiant joms respublikos valstybinēs kalbos statusā. Tarsi potvynio ban-ga šis procesas apēmē visas Tarybu Sąjungos respublikas, kartu iškeldamas problemu, susijusių

su rusiškai kalbančių gyventojų protestais. Šiemis gyventojams nerimą kelia rusų kalbos funkcijų siaurinimas kitatautėse respublikose, ir dėl to skleidžiamos kalbos, kad ten pažeidžiamos jų teisės.

Norint išspręsti iškilusias problemas, labai svarbu sukurti valstybinės kalbos teorija, remiantis pasauline kalbų politikos praktika.

Kaip rašoma „Didžiojoje tarybinėje enciklopedijoje“, valstybine paprastai pasirenkama kalba tos nacijos, kuri įkūrė valstybę arba kuri valstybėje viešpatauja. Demokratinis yra tik pirmasis sprendimas, ir kaip tik jis taikomas Pabaltijo respublikose (antras sprendimas paprastai naudojamas imperialistinių šalių kolonijose ir okupuotose teritorijose).

Ryškių skirtumų esama ir tarp jvairių pasaulio šalių valstybių kalbų funkcijų, pradedant nuo visiškai minimalių, pavyzdžiu, Singapūre, kur valstybine kalba atliekamas tik himnas ir sakinės oficialios kalbos, iki visapusiško jos vartojimo visose žmonių veiklos srityse. Nevienodos paselbtų valstybių kalbų funkcijos ir jvairose TSRS respublikose. Tai priklauso nuo susidariusių konkrečių istorinių sąlygų.

Valstybinės Pabaltijo respublikų kalbos turi ilgą raidos istoriją, valstybinės kalbos statuso patirtį, jos visapusiškai vartotos visose gyvenimo srityse, išskaitant raštvedybą, mokslą ir techniką, švietimą, teiseną ir t.t.

Pabaltijo respublikų atžvilgiu (išvados daugiausia daromos iš Latvijos kalbinės praktikos) į valstybinės kalbos supratimą jeina:

1) kalbos ir tautos **valstybinis gyvenimas**, t.y. valstybė garantuoja kalbos išsaugojimą ir vartoju, rūpinasi visapusišku kalbos tyrinėjimu ir ugdymu ir t.t.;

2) visapusišku kalbos **funkcionavimo** visose valstybinio, visuomeninio ir kultūrinio gyvenimo srityse garantavimas, išskaitant ištaigų raštvedybą, mokymo procesą, teiseną ir t.t.;

3) **pilietynės teisės** vartoti valstybinę kalbą visoje respublikos teritorijoje garantavimas;

4) šios kalbos laikymas aptarnavimo sferos ar raštvedybos darbuotojų **kvalifikacijos rodikliu**; tai reiškia, kad tose srityse gali dirbti tik asmenys, mokantys valstybinę kalbą;

5) visų gyventojų, taip pat **kitataučių**, nuolat gyvenančių respublikoje, valstybinės kalbos mokėjimo **pravartumas**; naudinga, kad visiems gyventojams būtų prieinama originali informacija, perteikiama valstybine kalba, taip pat ta kalba sukurtose kultūros vertybės (teatrai, koncertai, knygos, radijas, televizijos laidos ir kt.);

6) demokratinio **nacionalinio ir teritorinio požymio** laikymasis — valstybine kalba skelbiama kalba tos vietinės nacijos, kuri yra davusi valstybei (respublikai) pavadinimą, yra jos etninė tėvynė: Latvijoje — latvių, Lietuvoje — lietuvių, Estijoje — estų kalba.

Nepagrįstu reikia laikyti teiginį (žr. Didžioji tarybinė enciklopedija), kad valstybinė kalba būdinga buržuazinei santvarkai. Jeigu valstybine kalba priimama vietinės tautos kalba jos protėvių žemėje, tai rodo ne esant buržuazinę santvarką, o tik teisingą sprendimą, ginančią kalbą ir tautą jos etninėje tėvynėje. O jeigu kitos nacijos žemėje valstybine (ar oficialiaja) skelbiama ir priimama viešpataujančios nacijos kalba, tai jau yra prievertos aktas, kolonizacijos ar okupacijos, kurią vykdant antideocratine, imperialistine valstybę, liudytojas.

Analizuojant valstybinės kalbos supratimą Pabaltijo respublikų sąlygomis ir priimtų tose respublikose Kalbos įstatymų pagrindu, reikia pažymeti, kad terminą **valstybinė kalba** reikia skirti nuo termino **oficialioji kalba**, o tai dažnai nedaroma. Pagal Kalbos įstatymus respublikose **valstybinė** yra tik **viena kalba** — vietinės nacijos kalba. Tuo pačiu numatoma, kad oficialiam bendradarbiavimui kiekvienas pilietis gali pasirinkti bendradavimo kalbą — valstybinę (latvių ar kitą) arba rusų. Vadinas, **oficialiomis** laikomos **dvi kalbos**.

Valstybinės latvių kalbos vienų metų praktika Latvijos respublikoje parodė, kad naujomis aplinkybėmis visuomenei, tuo pačiu ir kalbininkams, tenka spręsti daug naujų uždavinii, ypač kalbos kultūros ir terminologijos sferoje. Dėl latvių kalbos funkcijų išsiplėtimo kalbinei praktikai labai reikalingi jvairūs kalbinės medžiagos rinkiniai, kalbos kultūros žinybai, terminų žodynai, kurie iki šiol buvo tik kalbininkų ir redaktorių interesų objektas. Visų šakų Latvijos, taip pat ir viso pasaulio mokslininkų bendradarbiavimas aktualina nemažą kalbos norminimo problemą, tarp jų jvairių savo ir užsienio gaminių markių pavadinimų rašybos vieningų principų nustatymą, augalų bei gyvūnų rūšių, ištaigų pavadinimų rašymą ir apskritai vieningų latvių kalbos rašybos taisyklų rei-

kalingumą. Mat užsienio publikacijose užkonservuoti III ir IV mūsų šimtmečio dešimtmečių rašybos principai, o pačioje Latvijoje ilgainiui kai kurios rašybos taisyklės buvo pakeistos.

Naujomis sąlygomis visuomenė vis geriau suvokia, kad kalba — ne tik visuomenės kitimo priemonė, bet ir veiksny, t.y. viena iš visuomenės, taip pat ir kiekvienos asmenybės kaip kolektyvo nario, varomųjų jėgų.

STATE LANGUAGE IN THE BALTIC REPUBLICS

Summary

Antidemocratic language policy in the former USSR over the past 50 years, known as the Russification of other languages and nations, has brought many languages to their death, therefore it was decided to grant the State Language status to the language of the indigenous nation of the republic in order to guarantee State protection. The same legal acts were adopted in all ex-Soviet republics. These processes were accompanied by different problems connected with dissatisfaction of the Russian people, who felt being suppressed in their rights of free usage of the Russian language all over the former USSR.

For settling these problems, it was necessary to work out the theory of State Language and to acquire the experience of language policy in other countries of the world.

The State Language functions are granted to the language of the nation which has founded the State or to the language of the nation which is ruling in the State. Only the first way is democratic and exactly this way took place in the Baltic republics.

The world experience in the functions of the State Language is different: from minimal (for instance, in Singapore) to many-sided (in many developed countries).

The necessity for State Language was not of utmost importance in all Soviet republics. It depended on concrete conditions arising in the course of the historic development of nations and countries.

The languages of indigenous nations of the Baltic republics have a long way of historic development. These languages have acquired the State Language status experience, too. At present, the State Language in the Baltic republics (particularly in Latvia) means that:

- 1) the language is taken into the State protection and the State secures its existence, usage, study and development;
- 2) the language has to be polyfunctional: it must be used in all fields of governmental, social, cultural activities, also in business correspondence, education, legal proceedings, etc.;
- 3) civil rights of using the State Language must be provided throughout the territory of the republic;
- 4) the acquirement of the State Language should be regarded as a qualification index and therefore compulsory for state officials and public employees;
- 5) the acquirement of the State Language to a certain degree is necessary for all people of other nationalities permanently living in the given republic in order to understand better the information in original, not in translation, in order to enjoy the advantage to hear theatre performances, concerts, radio and TV broadcasts in original, etc.;
- 6) a democratic approach to the language problem demands that the ethno-territorial principle should be adopted, i.e., the language of the indigenous nation of the corresponding territory functions as the State Language.

The status of the State Language is bound up with the extension of a functional area of that language.

This in its turn makes the society and linguists responsible for terminology and language culture. Normalization of language becomes more actual.

In the new linguistic situation, it is evident that language is not only a means, but also a factor, a motive power of the development of society.